Ovchar O. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CONSUMPTION STYLE OF MATERIAL GOODS BY INDIVIDUALS WITH LOW ECONOMIC STATUS

In the article methodical background and procedure of empirical research of psychological characteristics of consumption style of material goods by individuals with low economic status are explained; results of investigation of consumption style of material goods by individuals with different economic status are presented and peculiarities of these characteristics' displaying among people with low economic status are defined. Two stages of empirical research (preliminary one and basic one) are reviewed. The analysis of social-psychological characteristics of consumption style being specific for people with low level of economic status is presented: tendency to the high level of psychological gravity to poverty; low level of motivation of achievement, external locus of control; more expressed values orientation towards rest and respect of others; less expressed value orientation towards communication and social activity. Economical status is analyzed as a combination of two components: objective, being concerned as actual level of income and subjective which means the subjective evaluation of one's level of wealth (low, average, above average and high). Results of factor analysis of indicators of social-psychological characteristics of consumption style are presented. 5 factors were extracted and their psychological content was revealed. It was shown that factor «Passive externality» has a negative correlation with economical status, so this factor is more distinctive among people with low economical status. The analysis of correlations between economical status, of social-psychological characteristics of consumption style and components of consumption style is presented. It was concluded that individuals with low economic status are more tended to voluntary limitations in consumption, critical attitude towards excess consumption, which are more distinguishing for «puritanic» style of consumption of material goods. However it was shown that for certain types of goods being presented in social environment people with low economic status reveal demonstrative component of consumption style.

Key words: economical status; groups of reference; lifestyle; locus of control; motivation of achievement; motivation of affiliation; style of consumption of material goods; value orientations.

Рецензенти

Васютинський В. О. – д. психол. н, проф.,
Горностай П. П. – д. психол. н.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2016
Прийнято до друку 28.01.2016

УДК: 316.6:316.774:316.776.34

Н. С. Малєєва
ORCID iD 0000-0001-5745-7819

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ЗАЛЕЖНИХ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ КОРИСТУВАЧІВ

Автором розглянуто комунікативну поведінку uzалежнених від соціальних інтернет-мереж користувачів. Проаналізовано особливості реалізації комунікативних практик в процесі мережної взаємодії. Визначено характерні особливості комунікативної поведінки адиктивної особистості. З'ясовано, що комунікативна поведінка адиктивних користувачів, в залежності від їх індивідуально-психологічних особливостей та особистого вибору комунікативних практик, можуть позначатись на ефективності взаємодії учасників онлайн-комунікації.

Ключові слова: Інтернет; інтернет-залежність; інтернет-практики; комунікативні практики; соціальні мережі.

Вступ. Соціальні мережі та похідні від них сервіси за невеликий проміжок часу зайняли важливе місце у повсякденному житті сучасної особистості та за невеликий проміжок часу стали одними з найпопулярніших засобів взаємодії. Окрім великого спектру можливостей та свобод існує також певний негативний вплив, крайнім проявом якого є проблема надмірної захопленості соціальними мережами як однієї з форм патологічного використання Інтернету. Поширення та доступність соціальних мереж зумовлюють зміни у повсякденних інтернет-практи-

ках, комунікативній поведінці сучасної особистості та певним чином сприяють розвитку залежності від даного інтернет-ресурсу. З іншого боку, поведінка залежної особистості у кіберпросторі впливає на процес розгортання мережної комунікації, її ефективність, взаємовідносини у спільному комунікативному просторі.

На сучасному етапі розвитку, дослідження вітчизняних та зарубіжних учених (Є. П. Белінська, О. Є. Войскунський, А. Є. Жичкіна, І. Голдберг, А. Л. Крайнов, В. В. Посохова, А. Л. Радкевич,

Х. І. Турецька, Н. Холанд, К. Янг), вивчають різні аспекти залежності від соціальних мереж. Дослідження науковців спрямовані на аналіз специфіки та характерних рис мережної комунікації, впливу залежності на процес розгортання комунікативних практик, причин розвитку залежності, а також індивідуально-психологічних особливостей залежних від соціальних мереж. Необхідність вивчення повсякденних комунікативних практик залежної особистості, що розгортаються в мережному просторі та є поширеними в сучасному інформаційному суспільстві, зумовлюють актуальність даної теми.

Метою статті є розкриття особливостей комунікативної поведінки узалежнених від соціальних інтернет-мереж користувачів.

Таким чином, для розкриття особливостей комунікативної поведінки адиктивної особистості в соціальних інтернет-мережах нами були визначені наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз науково-психологічних досліджень комунікативних інтернет-практик залежної особистості.

2. Дослідити соціально-психологічні особливості розгортання комунікативних практик узалежнених від соціальних інтернет-мереж користувачів.

3. Визначити характерні особливості комунікативної поведінки адиктивної особистості в процесі мережної взаємодії.

Соціально-психологічні особливості розгортання комунікативних практик узалежнених від соціальних інтернет-мереж користувачів. Соціальні мережі розкривають необмежені можливості для віртуальної комунікації, самореалізації, пошуку інформації, он-лайн розваг, однак спрощений доступ до таких ресурсів може сприяти надмірному захопленню ними та навіть патологічній залежності. Багато користувачів соціальних мереж, перебуваючи он-лайн, починають відчувати азарт від бажання завести якомога більше знайомих, викласти найбільш оригінальні фотографії, поділитися найцікавішою інформацією, спілкуватися з близькими друзями та знайомими якомога частіше, що сприяє їх «зависанню» у мережах протягом всього вільного часу (Danah M. Boyd, Nicole B. Ellison, 2007, Vol. 13, p. 210–230).

Особливу роль в процесі побудови міжособистісних стосунків адиктивної особистості в соціальних мережах відіграють розширені можливості, що полягають в анонімності, відсутності фізичної представленості, опосередкованій взаємодії, вибірковій самопрезентації, асинхронії (можливості відстроченої комунікації), відсутності просторових та часових меж, зниженні рівня культурних та статусних обмежень, добровільності контактів та можливості самостійно обирати коло спілкування, а також можливості припинення спілкування в будь-який момент. Вони дають відчуття фізичної та психологічної захищеності, безпеки, передбачуваності та контролю процесу

комунікації з боку користувачів. Спрощені норми спілкування створюють ілюзію прийняття, товариських відносин без вимоги дружби, соціальної підтримки від інших користувачів. Такий вид взаємодії не потребує у відповідь додаткової відповідальності та зайвих зусиль, що свідчить про те, що комунікація адиктивних носить компенсаторний характер. Утім, хід мережевої комунікації та вибір залежною особистістю своєї віртуальної ролі (створення віртуального образу) обумовлюється також самою віртуальною реальністю. Віртуальний персонаж може бути уособленням «реального» або «ідеального Я». В процесі комунікації особистість програє різні ідентичності, приміряючи на себе інші або розкриваючи свою власну (Арестова О. Н., 1996, с. 14-20).

З одного боку, ці риси інтернет – спілкування можуть призводити до безкарності, безвідповідальності, що пояснює велику кількість фейків (подробних акаунтів) та ботів (спеціальних програм, що виконують за заданим алгоритмом певні дії, наприклад, розповсюдження реклами, спаму або вірусів) (Алістратова Є. Ю., 2014, с.39-54), а також поширення агресивної поведінки в кіберпросторі. Однак в результаті опосередкованості та анонімності нівелюються соціально – нормативні бар'єри та поглинена процесом онлайн – спілкування людина може швидше задовольняти індивідуальні комунікативні потреби. Відчуваючи себе у безпеці, вона може скоріше відкритися та перейти від формального та нормативного спілкування до більш глибокого, особистісного. Це створює умови для безпечної комунікації, що позначається на особистісному виборі комунікативних практик, визначенні меж та рамок комунікації, власної активності в ній, що підвищує рівень комфорту та ефективності мережевої комунікації, зменшує рівень побоювань та страхів перед віртуальним світом. Крім того, онлайн-комунікація набуває особистої значимості для людини, що стає основною причиною захоплення даним видом комунікації та сприяє розвитку адикції. Згодом узалежнена особистість прагне все більше часу проводити онлайн, втрачаючи інтерес до всього, що лишається за межами інтернет-простору.

Поступове відсторонення від людей та подій, що існують поза межами інтернет – простору також сприяє розвитку адиктивної поведінки особистості. Занурюючись у подробиці віртуального життя своїх онлайн – друзів мешканці соціальних мереж втрачають зв'язок з реальністю. Бажання легкого та доступного спілкування, відсутність конкретних життєвих цілей, низький рівень саморегуляції стають причинами поглиненості особистості соціальними мережами. Оскільки кількість проведеного адиктами часу в мережі збільшується, а особиста значущість стосунків з онлайн – друзями зростає, змін зазнає характер комунікації поза

кіберпростором. Віддаляючись від спілкування з реальними людьми, в реальному просторі і часі, адиктивна особистість весь вільний час витрачає на об'єкт своєї залежності (Белінська Є. П., Жичкіна А. Є., 1999, с. 76-81).

Таким чином, узалежненість від соціальних мереж кіберпростору розвивається поступово. Спочатку користувач цікавиться інтернет-ресурсом, потім реєструється, додає певну інформацію до свого акаунту. Далі він шукає друзів, додає знайомих, проводить все більше часу за віртуальною комунікацією (перепискою, обміном контентом, новинами, в різноманітних групах, іграх тощо). Нове віртуальне життя та онлайн – комунікація спочатку захоплюють і здаються кращими, ніж реальні, але з часом надмірна щирість, активність, відкритість та комунікабельність переростають в патологічну залежність і людина вже не контролює себе, не може жити без постійної перевірки подій, нових повідомлень, новин на своїй сторінці. З часом адикти починають не контролювано витрачати кошти на доступ до платного контенту або різноманітні додаткові послуги та сервіси, ігри, голоси, «подарунки» тощо.

Особливості комунікативної поведінки адиктивної особистості в процесі мережної взаємодії. Специфіка розгортання комунікативних процесів у схильних до залежності користувачів соціальних мереж безпосередньо пов'язана з їх індивідуально – психологічними особливостями. Досліджуючи взаємозв'язок інтроверсії та комунікативної установки з кіберзалежністю, російська дослідниця Ю. Кльонова виявила, що у таких осіб спостерігається потенційна інтроверсія та негативна комунікативна установка, а саме негативізм, прихована та відкрита жорстокість по відношенню до інших (Кльонова Ю., 2007). Така установка впливає на настрій, самопочуття учасників комунікації, викликає напруження, що призводить до стресу, роздратованості, конфліктів, що можуть відбуватися як в кіберпросторі, так і поза ним, на роботі, в родині, під час спілкування з друзями, у громадських місцях тощо.

На думку А. Л. Крайнова, використання мереж робить людей фізично неповноцінними, хронічно хворими, відчуженими (Крайнов А. Л., 2008, с. 31-36). За висновками вітчизняної дослідниці В.В. Посохової, агресивна тактика у спілкуванні може бути пов'язана із захисною реакцією та імпульсивністю, занадто емоційними проявами у відповідь на нову інформацію. Також це може бути результатом специфіки власне кіберпростору, зокрема, анонімності та можливості безкарного виходу агресії в опосередкованій формі (Посохова В. В., 2005, с. 209-219).

Крім того, як зауважує Е. В. Губенко, кіберзалежні користувачі гірше оцінюють здатність до прийняття рішень у складних ситуаціях, контроль власних дій та їх результатів, втілення задуманих намірів у життя. Також узалежнені користувачі

менш впевнені у собі та менш сміливі у соціальних контактах, їх емоційна сфера характеризується депресивними реакціями, почуттям самотності (Губенко Е. В., 2002). При цьому висока потреба в близькому душевному спілкуванні, бажання розуміння та прийняття з боку інших спонукає до пошуку сприятливого для цього середовища. В цьому випадку соціальні мережі стають альтернативою реальному оточенню, яке вимагає більших зусиль, сміливості, відповідальності за свої слова та вчинки.

Отже, комунікативна поведінка залежної особистості від соціальних мереж характеризується проявами підвищеної активності, агресії, конфліктності, відчуженості, негативної комунікативної установки (див. Рис. 1).

Так, на перший погляд у віртуальному світі все здається простіше, легше, доступніше. Користувачі на своїх сторінках виглядають задоволеними життям, займаються спортом, мають бездоганні стосунки, не мають проблем та негараздів, постійно подорожують тощо. Проте в реальному житті не всі такі успішні, впевнені у собі та задоволені собою і своїм життям. Сторінка у соціальній мережі втілює образ бажаного життя. У віртуальному світі легше приховати власні недоліки та бути ким завгодно, не докладаючи багато зусиль. Підбравши нік та яскравий аватар можна постати у будь-якому образі, відчути себе кращим, більш впевненим, потрібним, без загрози бути викритим. Однак повертаючись у реальний світ, залежний користувач, який щойно був успішним, відчуває себе ще гірше, тому що в реальності все інакше. А оскільки він все більше часу приділяє віртуальній взаємодії, а не реальному спілкуванню, для того, щоб відчувати себе краще, виникає необхідність все частіше звертатись до віртуального світу.

Необхідно зазначити, що комунікація в соціальних мережах сама по собі не може бути шкідливою або корисною для особистості. Зокрема, О.Є. Войскунський у своєму дослідженні прийшов до висновку, що вік позначається на адиктивній поведінці (Войскунський О. Є., 2000, с. 100-131). Відомо, що дорослі є більш стійкими до узалежнення від використання Інтернету. Крім того, результати дослідження також не виявили значних статевих розбіжностей у розвитку залежності, що спростовує думки про те, що чоловіки більше схильні до розвитку кіберадикції.

Висновки. Таким чином, комунікативна поведінка залежної особистості від соціальних мереж характеризується підвищеною агресією, відчуженістю, захисним та компенсаторним характером, що може призвести до деструктивних змін комунікації в реальному житті та в цілому позначитися на психологічному благополуччі та якості життя особистості. Однак в залежності від індивідуально-психологічних особливостей залежної особистості, обставин та її особистого вибору комунікативних практик, вони можуть бути

Рис. 1. Комунікативна поведінка адиктивної особистості

спрямовані як на зниження ефективної взаємодії учасників онлайн-комунікації, так і на її розвиток.

Проблема психологічної залежності від соціальних мереж та впливу даного виду адикції на особливості розгортання комунікативних інтернет-практик є достатньо новою та потребує більш детального та змістовного вивчення для своєчасного виявлення та попередження розвитку даного виду залежності. Через те, що все більше людей надає

перевагу інтернет-комунікації, увага вчених активно спрямовується на дослідження її негативно-го впливу на життя та психологічне благополуччя особистості. Однак стає очевидним, мережеві практики можуть бути корисним доповненням до реального життя, спрощувати його, робити більш зручним та ефективним, тому перспективним є вивчення ресурсів, які вони можуть дати для розвитку та ефективної життєдіяльності сучасної людини.

Література

1. **Алистратова Е. Ю.** Проактивная агрессия в интернете: причины, последствия и возможные пути профилактики / Е. Ю. Алистратова // *ВВ: Психология и психотехника*, 2014. – № 1. – С. 39-54.
2. **Арестова О. Н.** Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия / О. Н. Арестова, Л. Н. Бабанин, А. Е. Войскунский // *Вестник Моск ун-та. – Сер. 14. Психология*, 1996. – №14. – С. 14-20.
3. **Белинская Е. П., Жичкина А. Е.** Пространство, населенное Другими / Е. П. Белинская, А. Е. Жичкина // *Планета Интернет. – 1999. – № 16. – С. 76-81.*
4. **Войскунский А. Е.** Феномен зависимости от Интернета / *Гуманитарные исследования в Интернете* // под. ред. А. Е. Войскунского. – М., 2000. – С. 100-131.
5. **Губенко Э. В.** Психологические аспекты интернет-аддикции: Интернет-аддикция и трудности межличностного общения [Электронный ресурс] / Э. В. Губенко, 2002. – Режим доступа: <http://banderus2.narod.ru/85181.html>.
6. **Кленова Ю.** Экспериментальное исследование взаимосвязи интроверсии и коммуникативной установки с Интернет-зависимостью [Электронный ресурс] / Ю. Кленова., 2007. – Режим доступа : http://flogiston.ru/articles/netpsy/ia_klenova.
7. **Крайнов А. Л.** Феномен отчуждения как атрибут глобализации: социокультурный аспект / А. Л. Крайнов // *Известия Саратовского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика»*: Т.8, №2. – Саратов : Изд-во Саратовского госуниверситета, 2008. – С. 31-36.

8. **Посохова В. В.** Комунікативні характеристики особистості, схильної до інтернет-залежності / В. В. Посохова // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Вип. 10 (13). К., 2005. – С. 209-219.
9. **Danah M. Boyd, Nicole B. Ellison.** Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship [Electronic resource] / Boyd M. Danah, Ellison B. Nicole // Journal of Computer-mediated communication, 2007, Vol. 13, p. 210–230. – Available from: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x/full>.

Малеєва Н. С. КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ЗАЛЕЖНИХ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ КОРИСТУВАЧІВ

Автором рассмотрено коммунікативное поведение зависимых от социальных интернет-сетей пользователей. Проанализированы особенности реализации коммунікативных практик в процессе сетевого взаимодействия. Определены характерные особенности коммунікативного поведения аддиктивной личности. Выяснено, что коммунікативное поведение аддиктивных пользователей, в зависимости от их индивидуально-психологических особенностей и личного выбора коммунікативных практик, могут сказываться на эффективности взаимодействия участников онлайн-коммуникации.

Ключевые слова: Интернет; интернет-зависимость; интернет-практики; коммунікативные практики; социальные сети.

Malieieva N. DEPENDING COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF USERS OF SOCIAL NETWORKS

The article describes the communicative behavior of social Internet network users. The characteristics of communicative practices in the implementation process of networking are analyzed. The characteristics of communicative behavior addictive personality are analyzed. It was found that communicative behavior addictive users, depending on their individual psychological characteristics and personal choice, communicative practices can affect the efficiency of interaction between participants in on-line communication.

Social Internet networks have become an important part of on-line interaction with the outside world, and an additional tool in constructing users' lives. On the other hand, network communication is deeply personal, voluntary, psychologically intense process. In the absence of direct contact between external interlocutors it becomes possible to open up, to trust without fear of condemnation by others, to show one's deepest individual features, and to realize ulterior motives relating to one's addiction. At the same time it raises the question of the communicative and psychological security of the person. The informational stage of development in modern society requires new approaches to ensure safe everyday life and protection from the harmful effects of virtual communication space. It becomes necessary to develop new methods of psychological assistance aimed at preventing and overcoming psychological dependence. This involves timely evaluations of psychological aggression that is manifested through communication practices and affects interaction with others, the control of the emotional and psychical condition involving the destructive manifestations of behavior, improves targeting in specific conditions of cyberspace and communicative competence that will contribute to more effective life construction in users both in the network space, and beyond.

Keywords: Internet; Internet addiction; Internet practices; communicative practices; social networks.

Рецензенти

Горноста́й П. П. – д. психол. н., проф.,
Кочубейник О. М. – д. психол. н.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2016

Прийнято до друку 28.01.2016